

ge nalazimo nekoliko uvodnih studija, od kojih prva daje kratki povijesni pregled bratovština u Vranji, a sadrži i osnovne podatke o unutarnjoj organizaciji bratovština. Iza kratkoga pregleda tematike rukopisa slijedi prikaz novčanih jedinica i mjera koje su korištene u tekstu. Tekst o cijenama poljoprivrednih proizvoda načinjen je također prema samome tekstu zapisa i on od svih priloga vjerojatno najbolje pokazuje za kakva se istraživanja ovaj tekst najbolje može iskoristiti. Vrijedan je dodatak i uvodno poglavlje o službi župana u Vranji. Zadnji dio uvoda posvećen je prikazu teškoća koje su se javile kod transliteracija i načina na koji su one riješene. Na početku samoga prijepisa priložena je i tablica prema kojoj je transliteracija izvođena.

Dobra su nadopuna knjizi i raznovrsni prilozi. U prvom je izložen vjerojatni izvorni ustroj rukopisa (listovi nisu bili u izvornom poretku). Slijede kronološki predmeti starješina te župana i podžupana koji se navode u zapisima, kazala imena i prezimena (dva zasebna kazala), pregled mjera koje se u rukopisu spominju, tablica cijena osnovnih proizvoda, te popisi češće upotrebljivanih kratica, manje poznatih riječi i slika koje ilustriraju tekst.

Knjiga sadrži i sažetke na engleskom i talijanskom jeziku.

Tomislav Čepulić

Nada Kisić Kolanović, VOJSKOVOĐA I POLITIKA. Sjećanja Slavka Kvaternika. Golding Marketing, Zagreb 1997. – 427 str. Biblioteka Povijesna istraživanja.

Podnaslov knjige - *Sjećanja Slavka Kvaternika* - označava njezinu glavnu sadržajnu cjelinu: to su sjećanja (memoari) Slavka Kvaternika, prvoga ministra domobranstva, vojskovođe i maršala Nezavisne Države Hrvatske. Tekst tih memoara, popraćenih bilješkama, nalazi se na str. 73-244 pod izvornim naslovom, koji im je dao sam Kvaternik: *NDH i dr. Pavelić. Sjećanja*. Već takav naslov upućuje kako je Kvaternik u svojim memoarima najviše mjesta posvetio ulozi Ante Pavelića, s kojim se već 1942. godine razišao, jer je morao napustiti Hrvatsku te živjeti u Slovačkoj, a kasnije u Austriji. Taj njegov odlazak i raskid s A. Pavelićem u nekom je smislu motivirao, inspirirao i usmjeravao pisanje tih memoara. On je usredotočujući svoja sjećanja na osobu Ante Pavelića obnovio sjećanja o postanku ustaškoga pokreta i opisivao njegov udio u politici NDH do kraja 1944. godine.

U prvome dijelu svojih sjećanja Kvaternik govori o ustaštvu u emigraciji prije 1941., o vezama dr. Pavelića s Domovinom i o ustaškom pokretu u Domovini prije proglašenja NDH, o istinama i lažima oko ostvarenja NDH. Taj dio Kvaternik zaokružuje kratkim sažetkom pod naslovom

”Utjecaji i politika” u kojem razmatra utjecaj Njemačke na stvaranje i proglašenje NDH, učinke pakta o neutralnosti Beograd-Berlin i, kako sam kaže, legendu o proglasitelju NDH, kao izvršitelju njemačke politike (str. 122-127). Nakon toga nastavlja sjećanjima o zbivanjima i događajima od dana prevrata generala Simovića do dana proglašenja NDH, govori o osnutku i proglašenju NDH, o događajima neposredno nakon proglašenja NDH do dolaska A. Pavelića u Zagreb.

U drugome dijelu Kvaternik govori o NDH, kao vladavini dr. Ante Pavelića (I. i II. poglavlje) te o zbivanjima do kraja 1944. dokle ih u ovim sjećanjima prati. U svojim prisjećanjima govori o porijeklu, odgoju i osobnosti Pavelića i njegove supruge Mare. Iznosi svoje poglede na Rimske ugovore, prenosi svoje mišljenje o designiranju hrvatskog kralja iz Savojske kuće, o pristupu Hrvatske Trojnom paktu. Kao ministar domobranstva posebno opisuje slanje hrvatskog odreda na rusko ratište, prepričava svoj govor legiji prije odlaska u Njemačku te iznosi sjećanja o svojim službenim putovanjima u Glavni stožer njemačke vojske, zatim o putu u Bratislavu i Rim. U posljednjem odjeljku iznosi neke pojedinosti o, kako kaže, ” aferi Lorković-Vokić”. Pri tome potvrđuje (”pričalo se”) kako su pučisti radili ”u sporazumu s Pavelićem.”

Autorica je Kvaternikova sjećanja popratila s 215 bilježaka, razjašnjavajući pobliže događaje i ličnosti koje se navode u tekstu.

Tekstu *Sjećanja* dodani su na str. 245-418 ”Dokumenti” optužnice i sudskoga postupka s presudom na smrt, koju je donio komunistički sud protiv Slavka Kvaternika 1947.

Tim objavljenim izvorima *Sjećanja i Dokumentata* prethodi na šezdesetak stranica uvodna studija pod naslovom *Vojskovođa i politika*, što je uzeto i kao naslov cijele knjige. Uvodno autorica donosi svoje gledište o Kvaternikovu tekstu. Unatoč nedvojbene subjektivnosti sjećanja, koja su pisana nakon sukoba Vojskovođe i Poglavnika, ona zasigurno mogu pridonijeti osvjetljavanju dvaju važnih aspekata ustaškog pokreta - Pavelićevoga autoritarnog značaja i unutarnjega razilaženja među ustašama. Ova će *Sjećanja* pomoći povjesničarima da bolje proniknu u fenomen Pavelića, ustaškoga pokreta i NDH, da donesu zaključke o opravdanim težnjama za stvaranjem vlastite države, kao i o stranputicama i razlozima njenih političkih i vojnih poraza. Kvaternikova *Sjećanja* pridonose da slika o tom razdoblju hrvatske povijesti bude potpunija i objektivnija nego što je bila u doziranu i selekcioniranu svome obliku kakav je bio moguć u vrijeme nedavne komunističke vladavine. Za Kvaternikova sjećanja autorica ističe kako je njihov zapis poznat zasad samo u prijepisu, a da se ne zna gdje je autograf. Ovaj prijepis ležao je u MUP-u SR Hrvatske i bio je širem krugu povjesnika nepoznat. Ona konstatira, da ima očitih pogrešaka učinjenih u prepisivanju, pa se u

ovom izdanju to ispravlja i posebno navodi. Prema relevantnim pokazateljima utvrđuje da je spis nastao u vrijeme Kvaternikova tamnovanja, nakon što su ga Britanci izručili jugoslavenskim vlastima, ali - prema sačuvanim njemačkim bilješkama S. Kvaternika - ovi se memoari ne razlikuju bitno od njihova "praizvornika" napisanoga u Bratislavi i Austriji. Taj "praizvornik" dospio je, čini se, u ruke saveznika prilikom Kvaternikova uhićenja, pa postoji vjerojatnost da su ga oni i predali tadašnjim jugoslavenskim vlastima.

Uvodna studija N. Kisić Kolanović podrobno analizira genezu i razvitak ustaške vlasti, kao i ulogu S. Kvaternika u njoj i spram njenih bitnih odrednica. Za tu raščlambu, s bitnim sintetskim naglascima, autorica pomalo nepretenciozno kaže kako se donosi radi boljeg snalaženja čitatelja Kvaternikovih zapisa, to jest, radi onih koji su manje upućeni u dotična povijesna zbivanja. Bez obzira na taj oprez u pristupu, mora se priznati, da ovdje imamo pokušaj vrlo dokumentirane i uvjerljive etiologije ustaškog pokreta te pravu anatomiju njegova ponašanja u razdoblju trajanja NDH, uz prosudbe o nekim glavnim sudionicima tadašnje vlasti. Poblize, posebno iscrpno, uz poziv na relevantnije rezultate dosadašnjih istraživanja, usporedo se, na temelju dostupnih izvora, prate fatalne okolnosti i pogreške hrvatske politike u težnji neovisnosti: zloćudnost Pavelićeva

autoritarnog značaja, njegova ranog vezanja uz fašističku Italiju, njegov ustupak nacistima u obliku rasnih zakona, elemente kulta ličnosti, uopće represivnu, kratkovidnu i često nesumnjivo zločinačku praksu ustaške vojnice i policije. Autorica naglašava praktičnu nemogućnost otrgnuća iz zagrljaja sila Osovine; sustavno podcjenjivanje domobranstva sa strane desnih ekstremista i tjeranje vode na mlin partizanske pobune. Na drugoj, pak, strani upozorava na Kvaternikovo germanofilstvo, uzaludnost njegovih pokušaja umjerenije i za Hrvatsku pragmatičnije politike spram Židova, spram pravoslavnih Srba i partizana. Konačno, iznosi neuspjele pokušaje spašavanja hrvatske države kroz koaliciju s HSS-om, stvaranja zajednice srednjoeuropskih katoličkih država posredstvom Vatikana i sl.

Autorica se u uvodnoj studiji osvrće i na sudski postupak vođen protiv Kvaternika 1947. Pri tome jasno ističe neprihvatljivost temeljne pravno-političke, u teoriji i praksi međunarodnog sudovanja odbačene kategorije "kolektivne krivnje" članova neke vlade kao "zločinačke organizacije," kategorije po kojoj je sudio komunistički sud u Zagrebu. Polazeći od takve, i pravno i praktički na Zapadu odbačene teze, na smrt strijeljanjem osudio je takav sud, uz mnoge druge, i S. Kvaternika.

Koliko god da je Kvaternikovo pisanje subjektivno, sveukupno gledano, u studiji se ističe važnost nekih poje-

dinosti značajnih za dublje poznavanje njegove ličnosti, njegova odnosa spram komunizma (Hitler kao spas od boljševizma!), o mogućnosti sporazumijevanja s hrvatskim partizanima. Kvaternik u svojim sjećanjima daje svojevrсни psihoprofil Pavelića s kojim se brzo razišao (strah od snažnijih umova, patološki strah od zavjere i sabotáže), a isto tako i nekih umjerenijih hrvatskih nacionalista, posebno M. Lorkovića. Za ponašanje Vladka Mačeka se potvrđuje kako je, ne vjerujući u konačnu pobjedu Nijemaca, zapravo ostao vjeran konfederalnoj jugoslavenskoj koncepciji države, odan zapadnim demokracijama. Kvaternik je, međutim, u tu pobjedu vjerovao još u jesen 1943. odnosno mislio je da će doći barem do kompromisnog rješenja između saveznika i Nijemaca. Iskrčavanje saveznika u Normandiji shvatio je kao znak za uzbunu da Hrvati mogu izgubiti državu i postati boljševičko-balkansko roblje. Zato je u svjetlu činjenice da su i partizani bili protiv kralja i protiv centralizacije, htio sporazum s njima. To je podrazumijevalo rušenje Pavelića i ustaša uz pomoć Nijemaca, davanje vodeće uloge HSS-u, a spašavanje Hrvatske makar kao dijela jugoslavenske konfederacije. HSS je dobivao drukčije upute iz Londona, njemački antinacisti Kvaternika nisu držali dovoljno konspirativnim i vještīm za političke smicalice, Stepinac je bio oprezan i izrazio se posve općenito.

Tako iz Kvaternikovih sjećanja i iz zaključaka ove studije proizlazi da je NDH imala klicu svoje propasti u bezakonju i zločinu najradikalnije struje u ustaštvu te u autoritarnosti Pavelićeve ličnosti. Sam S. Kvaternik nije nipošto bio tako nepogrešiv kakvim se u sjećanjima pokazuje, ali nije bio ni čovjek bez muževnosti i načela. Njegovo domoljublje bilo je iskreno, nije vjerovao u terorizam, pa se razišao i sa svojim sinom Eugenom (Didom), šefom ustaške policije, proglašivši ga duhovnim sinom Pavelićevim.

Autorica na kraju te svojevršne političke biografije Slavka Kvaternika zaključuje, da je njegovo ubojstvo bilo čisto političko, a on sam utjelovljenje je hrvatskih pobjeda, odgovornosti i poraza kroz koje je hrvatski narod prošao s NDH.

Josip Balabanić

Nada Kisić Kolanović, MLADEN LORKOVIĆ – MINISTAR UROTNIK, Zagreb 1998, 407 str.

Nakon knjiga o Andriji Hebrangu i Slavku Kvaterniku, N. Kisić Kolanović u svojoj najnovijoj knjizi obrađuje život i političko djelovanje Mladena Lorkovića (1909-1945), s posebnim naglaskom na njegov neuspjeli pokušaj da krajem Drugog svjetskog rata izvrši prevrat koji je trebao osigurati opstanak Nezavisne Države Hrvat-